

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Розглянуто роль особливості розвитку економіки інноваційного типу в парадигмі інституціоналізму

Ключові слова: інновація, національна інноваційна системи інституціональна теорія,

Рассмотрена роль особенности развития экономики инновационного типа в парадигме иннституционализма

Ключевые слова: инновация, национальная инновационная системы, институциональная теория,

Considered role of particularities of the development of the economy innovation type in institutional paradigm

Keywords: innovation, national innovational systems, institutional theory,

Вступ. Інноваційний розвиток економіки визначає її перехід до нового якісного стану. Він супроводжується активізацією інноваційної діяльності, яка дає змогу реорганізувати економіку на основі розвитку наукомістких виробництв, впровадження у виробництво прогресивних високотехнологічних процесів. Досвід економічно розвинутих країн переконливо свідчить, що в сучасних умовах зазначені економічні параметри вирішальним чином залежать від масштабів та якісного рівня інвестиційної діяльності структурно-технологічних змін на основі інновацій.

Постановка проблеми. Закономірності інноваційного техніко-технологічного розвитку слугують базою виявлення пріоритетності інноваційних задач розвитку в різних умовах, утворення сукупності системних принципів технічного розвитку, формування системи різноманітних, за природою та впливом механізмів, виявлення факторів підвищення працездатності людини тощо. Проте суттєвою закономірністю інноваційного процесу являється його значення для соціально-економічного розвитку суспільства, що обумовлено об'єктивними закономірностями. При цьому становлення і використання різноманітних підходів до формування соціально-економічної політики в той же час визначає необхідність виділення концептуального основ її формування, а саме понятійного апарату інституціональної теорії. Таким чином концепція інституціоналізму виступає як методологічна основа мент при вивченні соціальних та економічних явищ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ґрунтовне дослідження різних аспектів інноваційної парадигми соціально-економічного розвитку здійснили у своїх працях М.Портер, Р.Грант, Г. Андрощук, О. Алімов, І. Ансофф, Ю. Бажал, Л. Безчасний, В. Беседін, А. Гальчинський, В. Геєць, Я. Жаліло, В. Семиноженко, В. Герасимчук, Н. Гончарові, Д. Данько, Д. Черваньов, І. Шумпетер та інші [3-11].

Незважаючи на значну кількість робіт теоретичного та емпіричного характеру, автори обмежуються розглядом теорії науково-технічних

інновацій, методів їх стимулювання. Поза увагою залишаються інші чинники розвитку інновацій, зокрема, інституційні, що породжують певний розрив між реальними змінами соціально-економічних відносин та теоретичним осмисленням їх рушійних сил.

Невирішена раніше частина загальної проблеми.

Як зазначає М.Портер [2] інноваційна економіка зароджується і розвивається в надрах попередніх суспільно-економічних формацій і, зрештою повинна прийти на зміну традиційним економічним системам. Вже в даний час деякі окремі національні економіки визначаються як економіки інноваційного типу, а не тільки регіони, міста чи підприємства.

Інноваційний процес - це не тільки система разових нововведень, що вводяться періодично, замінюють товарні і технологічні змінні організаційної структури; - це комплексний соціокультурний процес, що розвивається по об'єктивним, законам, тісно взаємозалежний з історією і традиціям соціально-економічних систем, і одночасно, кардинально перетворює їх структуру. Отже, наукова та прикладна значимість теоретичних, методологічних та емпіричних досліджень закономірностей інноваційної парадигми є актуальною і має потребу в інституціональному аналізі, з огляду на необхідність забезпечення соціально-економічного розвитку національної економіки. При цьому поняття «парадигма» розуміється в більш широкому розумінні: як особлива картина раціонального облаштування світу, певний світогляд; на відміну від вузького: коли положення «застосовуються для доведення певних смислових зв'язків між явищами тієї чи іншої сфери, розв'язання проблеми, що виникають, методи та принципи дослідження».

Мета статті та викладення основного матеріалу. Метою статті є дослідження інноваційної парадигми соціально-економічної політики на засадах інституціоналізму в умовах глобалізації та формування інституцій. При цьому інноватика враховує різноманітні соціологічні перетворення і нововведення.

Основоположними методологічними засадами інноваційного розвитку, сформульованими у сучасній теорії інноваційної діяльності, є: послідовна реалізація ідей І. Шумпетера щодо конкуренції на підставі інновацій та наукових розробок, які виступають головними чинниками економічної діяльності; визнання особливої ролі знань в сучасному економічному процесі; розуміння інституціональних параметрів інноваційної діяльності як визначального фактора, від якого залежить її зміст та структура [3]. Інноваційний розвиток можна охарактеризувати як процес структурного вдосконалення національної економіки, що досягається переважно за рахунок практичного використання нових знань для зростання обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу в суспільстві.

Внаслідок свого комплексного розгортання інновація утворює нову

соціально-економічну й технологічну підсистему суспільства, яка складається з галузей, які створюють інновацію; тих, що поширюють нову технологію та поглиблюють її економічні переваги; галузей, що виникають у результаті розвитку нового технологічного стилю.

Як вважає Н. П. Гончарова, інноваційний тип розвитку господарської системи характеризується: новаторськими цілями, інноваційними результатами виробничої діяльності в тактичному і стратегічному аспекті; інноваційними засобами досягнення цілей (факторами-інноваціями у вигляді новітньої техніки і технології, нової організації та мотивації праці й виробництва); можливостями відтворення інноваційної спрямованості на збалансованій основі, що дає можливість господарській системі отримати всі організаційно-управлінські умови для інноваційного розвитку [5].

В умовах інтенсифікації інноваційних процесів, посилення ролі та значущості їх інформаційної компоненти, а також активізації ринкових механізмів їх регулювання, інституціональна причетність до інноваційної сфери стає специфічним і вельми вагомим чинником соціального структурування різних категорій інноваційних суб'єктів. Він сприяє становленню цілісних суспільних утворень, поєднаних загальним цільовим призначенням діяльності, а також у визначення його місця та ролі в розбудові національної інноваційної системи.

Інноваційна система, представляючи собою феномен нової техніки, складається із ряду факторів, які включають комплекс наукових, виробничо-технічних, управлінських, маркетингових та інших знань, нових по відношенню до раніше накопичених [1;10]. У результаті спільного впливу цих факторів створюється позитивна якісна технічна зміна. Здійснення нового технічного рішення призводить до створення наднормативного економічного результату, того ефекту, який можна назвати інноваційним додатковим ефектом.

Концепція національної інноваційної системи має:

1. Втілювати в собі найбільш сучасне розуміння інноваційного процесу як систематичного безперервного процесу створення інноваційного продукту і налагодження його виробничо-комерційного впровадження;

2. Визначати необхідність цілісного підходу до інноваційного процесу, його формування, структури й динаміки, коли суттєвого значення набувають не розрізнені часткові спроби використати конкретні розробки в конкретному виробництві, а формування цілісної гнучкої й динамічної інноваційної системи, здатної вирішувати проблему зміни або модернізації технологічного базису суспільства;

3. Узагальнювати та втілювати останні досягнення теорії організації й управління виробництвом, спираючись на самоорганізацію, гнучкість, адаптивність, децентралізацію, варіантність та відносну автономність ланок(елементів) системи з сільовою топологією;

4. Створювати плідну основу для розробки структурно-промислової й інноваційної політики.

Таким чином, інноваційні системи — це сукупність взаємозалежних організацій (структур) приватного й державного секторів, які індивідуально й у взаємодії один з одним обумовлюють генерацію і поширення нових знань і технологій у межах конкретної держави. Водночас національні інноваційні системи - це комплекс інститутів правового, фінансового й соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси й мають міцне національне коріння, традиції, політичні й культурні особливості.

Набір складових національних інноваційних систем не є жорстко фіксованим. Проте, узагальнюючи проведені за останні роки дослідження, можна назвати три елементи, на яких зосереджують увагу більшість авторів [6,7]:

- комплекс інститутів, що беруть безпосередню участь у виробництві, передачі й використанні знань (фірми, створені ними кластерні сітьові структури та стратегічні альянси; система НДДКР);

- інші державні економіко-політичні й правові інститути та інституційні елементи, що впливають на інноваційний процес (система захисту прав власності, насамперед інтелектуальної; система освіти й професійної підготовки тощо);

Основними взаємопов'язаними завданнями інноваційних систем можна вважати:

- інноваційну підтримку пріоритетних напрямків стратегічного соціально-еколого-економічного розвитку країни;

- об'єднання інтересів держави й приватного сектора щодо використання досягнень науки у виробничому процесі;

- створення суспільного механізму фінансування інноваційних процесів і формування макроекономічних передумов його ефективного функціонування;

- генерація постійного потоку нововведень на ринку;

- скорочення терміну перетворення наукового інтелектуального продукту у ринкові комерційно-товарні форми (технологічні, інформаційні, патентно-ліцензійні тощо) та зменшення відповідних трансакційних витрат.

Парадигма інноваційного розвитку визначає стратегічні цілі розбудови сьогочасних суспільств загалом, так само, як і цільову спрямованість окремих суспільних об'єднань, що функціонують у соціально-економічному просторі. [3]. Тому і інноваційну налаштованість соціально-економічної політики, і інституціональну належність суб'єктів трудової діяльності до інноваційної сфери доцільно розглядати як головні системоутворюючі фактори суспільних систем з інноваційним вектором діяльності та потенціалом їх конкурентноздатності.

Загальноновизнано, що базовими елементами інноваційного процесу є науково-технічна сфера, виробництво й споживання. З урахуванням принципів системного підходу ефективність функціонування національних інформаційних систем визначається, насамперед, синергетичною результативністю вертикальних, горизонтальних та діагональних

взаємозв'язків між державними, приватними й громадськими інститутами в інноваційному процесі, що забезпечують циркуляцію необхідних інформаційних та фінансових ресурсів, протікання процесів генерації та виробничо-комерційного впровадження інновацій.

Стратегічні цілі інноваційного соціально-економічного розвитку викликані можна зазначити такі:

1. Вирішальний вплив інноваційної діяльності на макроекономічні показники. Економічний ріст базується на поєднанні екстенсивних та інтенсивних факторів. Внесок науково-технічного прогресу в приріст валового внутрішнього продукту найбільш розвинених країн складає, по різних оцінках, від 75 до 100 % [8].

2. Вплив на структуру суспільного виробництва. Де інновації виступають безпосередньою причиною виникнення одних виробництв і галузей, до поступового відмирання і зникнення інших.

3. Суттєвий вплив на інституційні економічні механізми. Інновації змінюють економічну організацію суспільства - з'являються нові елементи в спектрі основних господарських структур, трансформуються зміст взаємозв'язків між ними.

4. Зростаюча здатність нації до прогресу через створення і впровадження нововведень. Вплив інноваційних процесів відчувають не лише виробництво, а, практично, всі сторони суспільного життя.

5. Вплив інноваційних процесів на соціальну стабільність. Поряд із тим, що інновації через генерування економічного росту дозволяють підвищити рівень життя населення, вони ще й часто сприяють вирішенню проблем зайнятості за рахунок створення нових високооплачуваних робочих місць.

6. Вплив інновацій на навколишнє середовище. Інноваційні досягнення дозволяють зменшити використання невідтворюваних ресурсів і шкідливих викидів шляхом раціоналізації структури виробництва і споживання, а також поширення рециклічних технологій.

7. Активізація міжнародного науково-технічного співробітництва. У сучасних масштабах науково-технічного прогресу багато інноваційних проєктів не в силі здійснити однією, навіть розвинутою країною.

8. Залежність глобальної конкурентоспроможності національної економіки від рівня розвитку інноваційних процесів. Рівень та ефективність включення країни у міжнародний поділ праці в усе меншій частині визначається ексклюзивним володінням природними ресурсами чи іншими тимчасовими перевагами екстенсивного характеру і у все більшій частині - інноваціями, саме які забезпечують конкурентоспроможність продукції.

9. Взаємозв'язок рівнів інноваційного потенціалу і національної безпеки. Це положення має як зовнішню, так і внутрішню складові. Зовнішня сторона полягає у наявності в країні достатньо потужного інноваційного потенціалу, який дозволяє протидіяти будь-якому диктату зовні пов'язаному з обмеженням доступу до передових технологій, розірванням основних

сформованих технологічних ланцюгів. Внутрішній бік положення пов'язаний із поширенням інновацій, які дозволяють запобігти катастрофам, стихійним лихам, терористичним актам, іншим протиправним діям, а також звести до мінімуму їхні негативні наслідки [8].

Таким чином, на макро рівні інноваційний процес охоплює буквально всі сторони економічного життя і переплітаються практично з усіма складовими регулювання соціально-економічних процесів. А удосконалення інституціонального середовища у сфері інноваційної діяльності є важливою умовою активізації в Україні всього інноваційного підприємництва. При цьому особливої значущості надається поліпшенню тих інститутів, які беруть участь в інноваційних процесах [11].

До комплексу першочергових заходів щодо формування сприятливого інституціонального середовища для інноваційної діяльності в Україні можна віднести:

- формування нормативно-правового базису як найголовнішої передумови становлення та розвитку суб'єктів інноваційної підприємницької діяльності, що повинно становити єдину систему як за взаємною узгодженістю норм, так і за цілісністю нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності;

- підвищення ролі наукових та технологічних факторів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів України, впровадженню філософії новаторства у суспільстві;

- створення ефективних механізмів збереження, використання та розвитку національного науково-технологічного потенціалу;

- технологічне переобладнання і структурна перебудова виробництва з метою нарощування випуску товарів, конкурентоспроможних на світовому і внутрішньому ринках;

- збільшення експортного потенціалу за рахунок наукомістких галузей виробництва, зменшення залежності економіки України від імпорту;

- відродження творчої діяльності винахідників і раціоналізаторів виробництва;

- розвиток людини як особистості, створення належних умов для високопродуктивної, творчої та безпечної праці і побуту.

Принаймні правовий механізм забезпечення інноваційної активності передбачає: здійснення обов'язкового обліку взаємовпливу інноваційної діяльності та економічної реформи в системі законодавчих актів; законодавче закріплення джерел фінансування розвитку регіональної інноваційної діяльності, формування регіональних інноваційних програм, антимонопольні заходи в регіональній науково-дослідній роботі; використання правових засобів для підвищення престижу і якості наукової праці; розробка правового забезпечення науково-технічної діяльності окремих громадян, в т.ч. створення можливостей для ініціативного формування малих організацій на основі інтелектуальної власності; створення правового забезпечення організації і функціонування різних наукових центрів, міжгалузевих науково-

технічних комплексів, науково-виробничих об'єднань, тощо [8-11].

Висновки. Проведене дослідження дало змогу сформулювати наступні висновки, що в умовах інтенсифікації інноваційних процесів, посилення ролі та значущості їх інформаційної компоненти, а також активізації ринкових механізмів їх регулювання, інституціональна причетність до інноваційної сфери стає специфічним і вельми вагомим чинником соціального структурування різних категорій інноваційних суб'єктів; нові виклики у сфері науково-технічного прогресу та формування інноваційної парадигми інституціоналізму знаходять своє відображення в концепції національних інноваційних систем, які індивідуально й у взаємодії один з одним обумовлюють генерацію і поширення нових знань і технологій у межах конкретної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грант Р.М. Современный стратегический анализ. 5-е издание. [текст]/ Р.М. Грант– СПб.: Питер, 2008. – 560 с
2. Портер Майкл Международная конкуренция (Конкурентные преимущества стран). [текст]/ Майкл Портер - М.: Международные отношения, 1993. - 896 с.
3. Жаліло Я.А. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України [текст] / Я.А. Жаліло, С. І.Архієреєв, Я.Б.Базилюк, Я. В. Белінська, З.С. Варналій— К. : Національний ін-т стратегічних досліджень; Державне агентство України з інвестицій та інновацій, ШСД, 2006. —119с.
4. Гончарова Н. П. Инновационный тип развития как фактор сбалансированности экономики [текст]// Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб./ Н. П. Гончарова - К.: КНЕУ. - 2002. - Вип. 1 (8).- С 125-132.
5. Білоцерківець В.В., Стратегічні інститути інноваційного розвитку та механізми їх фінансування. [Електронний ресурс]/ В.В. Білоцерківець та інш. Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. Випуск 103-4. режим доступу: http://library.dgtu.donetsk.ua/fem/vipl/03-4/103-4_07.pdf.
6. Иванова Н. Национальные инновационные системы [текст]//Вопросы экономики./ Н. Иванова - 2001. - №7. - С.59-68.
7. Валюх А.М. Стратегія регіонального розвитку інноваційної діяльності (організація та управління) [текст] / А.М. Валюх. — Рівне: Український держ. ун-т водного господарства та природокористування, Рівненське обласне об'єднання громадської організації "Спілка економістів України". 2007.
9. Економіка України: інвестиційно-інноваційні проблеми розвитку / Науково- дослідний економічний ін-т ; Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини / В.Ф. Беседін (ред.), А.С. Музиченко (ред.). — К.: НДЕІ, 2006. — 552с.
10. Безчасний Л.К. Інноваційний ресурс господарського розвитку / В. [текст] П. Мельник (ред.), Л.К.,Безчасний, В.П Мельник., В. М Ковальчук., Т. І.Дерев'янкин, М. І. Мостовий— К. - НАН України; Об'єднаний ін-т економіки, 2005. — 363с.
11. Ковальчук В.М. Структурна перебудова національної економіки в контексті інноваційного розвитку [текст]/ В.М.Ковальчук .— К.:НАН України; Об'єднаний ін-т економіки, 2005. — 240с.